

Adventstiden, årgång 1 - Om Matteus och Lukas och hur de använder de judiska skrifterna

av **Thomas Kazen**

Under hela advents- och jultiden kommer de allra flesta – och den här årgången, samtliga – evangelietexter från Matteus och Lukas. För juldagarna är det naturligt eftersom de är de enda som innehåller legender om Jesus födelse och tidiga barndom. Också för adventstiden är Matteus och Lukas högst användbara, eftersom de på olika sätt tolkar händelserna kring Jesus i ljuset av de judiska skrifterna.

Att de tolkar på olika sätt kan vara en poäng att notera, inte minst som vi är vana att harmoniera de två evangeliernas berättelse för att få ihop en sammanhängande söndagsskolversion av julberättelsen. Medan Matteus späckar vissa av sina skildringar med så kallade reflexionscitat, så är Lukas tolkningar mer subtila. Matteus citerar genom hela evangeliet åtminstone ett dussin texter från den hebreiska bibeln som han menar går i uppfyllelse i Jesusberättelsen (från Jesaja, Jeremia, Hosea, Sakarja, Mika, Psaltaren, osv.). Hos Lukas finns ingen riktig motsvarighet till dessa reflexionscitat, men däremot låter Lukas Jesus själv börja sin verksamhet med att förkunna att Jesajas ord har gått i uppfyllelse (Luk 4:18-19) och såväl i passionsberättelsen som efter uppståndelsen, på väg till Emmaus, talar Jesus själv om att skriftens ord måste gå i uppfyllelse (Luk 18:31; 24:44). Hos Lukas handlar uppfyllelsen om Jesus verksamhet i allmänhet och om att hans död och uppståndelse var del av Guds plan. Bara någon enstaka gång släpper Lukas in en ”prooftext” (Luk 22:37) – den modell som är Matteus favoritmetod.

Skillnaderna hänger nog samman med evangeliernas olika karaktär och sociala och historiska sammanhang. Matteus speglar en tidigkristen miljö mot slutet av första århundradet som lever både nära och i skarp konflikt med synagogan. Huruvida dessa jesustroende betraktar sig som en egen religion eller som en inomjudisk rörelse kan diskuteras, men under alla omständigheter är den framväxande rabbinska judendomen huvudmotståndare. I bakgrunden finns ömsesidiga anklagelser om att inte följa lagen och bägge rörelserna hänvisar till samma heliga skrifter för sina anspråk. En del av konflikten gäller Jesus status och betydelse, hans messiasidentitet. Matteusevangeliet plockar ivrigt allt tänkbart ”bevismaterial” ur skriften som russin ur kakan. Jesus rider på en åsna för att Sakarjas ord ska uppfyllas. Ja, Matteus dubblar Markus åsna så att Jesus till och med rider på två, eftersom Sakarja talar om både en åsna och ett föl (Sak 9:9) – en poetisk parallellism för en och samma åsna, men som Matteus ignorerar. B2000 mörkar det smått absurda faktum att grundtexten säger att Jesus satte sig på bägge två, genom att översätta ”och han satt upp” (Matt 21:7). Berättelserna om de visa stjärntydarna och flykten till Egypten är späckad med detaljer som alla kopplas samman med bibelord och uppfattas som profetiska uppfyllelser, så till den grad att den sista profetian ”han ska kallas nasaré” (Matt 2:23) verkar vara upfunnen enkom för ändamålet – ingen har ännu hittat den i någon tidigare text. På det här lite fantasifulla viset gör Matteus anspråk på skrifterna för sin församling och försvarar judiska jesustroendes existensberättigande. Problemen uppstår senare, när kyrkan hävdar att detta är skrifternas faktiska eller huvudsakliga betydelse, som ett av många sätt att försöka diskvalificera och delegitimera judendomen. Matteus är inte ersättningsteolog, men kyrkans användning av Matteus kan lätt bli ersättningsteologisk.

Lukasevangeliets situation är annorlunda. Vi är fortfarande i slutet av första århundradet, eller, skulle allt fler säga idag, kanske i början av det andra. Men sammanhanget är snarast en hednakristen miljö där judendomen betraktas närmast som en godartad *alma mater*. De stora konflikterna flyter åtminstone inte omkring på ytan. De judiska skrifterna är mer som självklara resurser som tillhör (också) den kristna rörelsen. Därför kan Lukas väva en hel förhistoria (fjärde advent och jul), med bebådelseberättelser och födelseberättelser för både Johannes och Jesus, av lovsånger och legender från den hebreiska bibelns grekiska översättning. De två första kapitlen blir nästan som en Septuaginta-medley, med ekon av fraser och formuleringar från viktiga hållpunkter i Israels historia. Och i andra advents apokalyptiska text (Luk 21) bearbetar författaren Markus eskatologiska tal med hjälp av diverse egna skriftallusioner. Hur Lukas egentligen ser på sin samtids judendom är fortfarande omdiskuterat, men impulserna till en ersättningsteologi är inte lika starka som hos Matteus. Däremot kanske risken finns att kyrkliga uttolkningar av Lukas kan bli en smula patroniserande eller nedlåtande mot judendomen. Det är klokt att se upp.

För kristen förkunnelse idag är det viktigt att minnas att våra referensramar och konfliktytor inte är desamma som vare sig Matteus eller Lukas adressaters. Att förstärka deras retorik eller apologetik ger inte självklart ökad relevans för budskapet idag. Ibland kan vi behöva göra det motsatta, tona ner anspråk som i vår kontext blir uppenbart överdrivna eller går ut över andra i vår närhet. Huvudsaken för både Matteus och Lukas var ju att göra berättelserna om Jesus födelse, verksamhet, död och uppståndelse meningsfulla för människor i deras samtid och begripliga i ljuset av den stora berättelsen. Kan predikanten lyckas med något liknande i en ny samtid och utifrån en förståelse av den stora berättelsen som fungerar idag, så kan advents- och jultiden få förnyad mening för kyrkobesökarna.